

О. М. Горпинченко,
магістрантка,
Т. П. Беценко,
доктор філол. наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «МАРУСЯ»

Горпинченко О. М., Беценко Т. П. Структурно-семантичні типи безсполучникових складних речень у романі В. Шкляра «Маруся».

Статтю присвячено проблемі аналізу природи складних безсполучникових речень, засвідчених у мові художньої літератури. Матеріалом для спостереження обрано роман В. Шкляра «Маруся».

З'ясовано базові критерії визначення структурно-семантичних типів БСР. Розглянуто різновиди складних безсполучникових речень, що характерні для мовотворчості письменника.

Ключові слова: безсполучникове складне речення, структурно-семантичні типи, засоби зв'язку, інтонація, семантика.

Горпинченко О. Н., Беценко Т. П. Структурно-семантические типы бессоюзных сложных предложений в романе В. Шкляра «Маруся».

Статья посвящена проблеме анализа природы сложных бессоюзных предложений, отмеченных в языке художественной литературы. Материалом для наблюдений был выбран роман В. Шкляра «Маруся».

Ключевые слова: бессоюзное сложное предложение, структурно-семантические типы, способы связи, интонация, семантика.

Gorpinchenko O. N., Betzenko T. P. Structural-semantic types of asyndetic complex sentences in V. Shklyar's novel «Marusya».

The article is devoted to the problem of analyzing the nature of asyndetic complex sentences, found in the language of fiction. The material for the observation is V. Shklyar's novel «Marusya». It is developed the basic criteria of determining the structural-semantic types of asyndetic complex sentences. The types of asyndetic complex sentences, which characterizes the author's artistic speech, are considered.

Keywords: asyndetic complex sentence, structural-semantic types, means of communication, intonation, semantics.

Постановка наукової проблеми. Безсполучникові складні речення характеризуються багатством і різноманітністю семантичних відношень між предикативними частинами. Попри змістовну самостійність безсполучникових складних речень питання їх статусу в україністиці ХХІ століття залишається актуальним.

Складні безсполучникові речення – речення, частини яких «об'єднуються в єдине структурно-семантичне ціле інтонаційно, без допомоги сполучників і сполучних слів» [7, с. 346]. Семантична одиниця, яка виражає закінчену думку, з боку семантики співвідноситься з складносурядними та складнопідрядними компонентами, проте з боку зовнішніх показників, а саме відсутності сполучників і сполучних слів, очевидно, що складні безсполучникові речення заслуговують на окрему класифікацію.

Аналіз досліджень з означеної проблеми. Вивченням безсполучникового складного речення (далі БСР) займалися Р. Вихованець, С. Дорошенко, Є. Загrevський, О. Степул, О. Тележкіна, Р. Христіанінова, С. Шевчук, К. Шульжук та інші. Існує традиційна класифікація структурно-семантичних типів БСР, які поділяють на речення з однотипними та різнотипними частинами. К. Шульжук – автор підручника «Синтаксис української мови» – подає таку класифікацію складних безсполучникових речень:

- з *однорідними компонентами*: 1) речення з часовими відношеннями; 2) речення із зіставно-протиставними відношеннями;

- з *неоднорідними частинами* вчений відносить: 1) речення з умовним значенням; 2) речення з причиново-наслідковими відношеннями; 3) речення з часовими відношеннями; 4) речення з допустовими відношеннями; 5) речення з цільовим значенням; 6) речення з пояснювальними відношеннями; 7) речення з пояснювально-приєднувальними відношеннями [7, с. 348-354].

Метою нашого дослідження є спостереження за особливостями функціонування БСР у мові художньої літератури; визначення структурно-семантичних типів БСР, уживаних у романі В. Шкляра «Маруся».

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**:

1) виділити наявні у аналізованому творі структурно-семантичні типи БСР;

2) з'ясувати значення кожного типу БСР;

3) схарактеризувати інтонацію між компонентами БСР;

4) проаналізувати можливі засоби зв'язку предикативних одиниць у БСР.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі представлено різні класифікації БСР, зокрема, звернено увагу на лексичне наповнення компонентів, інтонацію, видо-часові форми дієслів-присудків тощо у БСР. Виявлено, що в одному реченні можуть поєднуватися два-три відтінки значення, які безпосередньо впливають на визначення структурно-семантичного типу.

Установлено, що найбільш уживаними в романі є складні безсполучникові речення з однотипними частинами **зі значенням перелічення**: «На сільському шляху вітер хмарами гнав пилюгу, жбурляв нею межі очі, пісок скрипів на зубах. Шумів-стогнав ліс, щось аж гупало в ньому, вітер чухрав із дерев ще зелене листя, відчахував гілля» [6, с. 95]; «Сонечко світить по-великодному, трава на лужку зеленіє, у синім небі ні хмаринки» [6, с. 270]; «Вона врятує тебе, ти перебудеш у неї лиху годину» [6, с. 273]; «Він уже втратив здатність будь-чому дивуватися, на його вимученому обличчі лежала

печат незгладимої туги й розгубленості» [6, с. 273-274]. Події, названі в предикативних частинах, перераховуються як такі, що існують одночасно або послідовно змінюють одна одну. Засобами зв'язку представлених предикативних частин є перелічувальна інтонація, паралелізм побудови частин, почасти спільний другорядний член речення в першій частині (*на сільському шляху, уже*), вживання займенників у другій частині (*нею, в ньому, ти, на його*) та співвідношення видо-часових форм присудків. Частини простих речень у складі БСР відокремлюються між собою комами й крапкою з комою. БСР з відношеннями переліку є реченнями відкритої структури, тобто кількість предикативних частин у складі їх є необмеженою.

До БСР із однотипними частинами належать *зіставлявальні речення*, в яких повідомлення, що міститься в першій частині, зіставляється з повідомлюваним у другій. У романі В. Шкляра «Маруся» речень із такими відношеннями не представлено.

До БСР із різнотипними частинами традиційно відносять умовно-наслідкові, причинно-наслідкові, з'ясувальні-об'єктні, пояснювальні та поширювальні-приєднувальні семантичні одиниці. В *умовно-наслідкових реченнях* перша частина називає умову, а друга – її наслідок: *«Хто ще був здатен до пішого маршу – з останніх сил місив багнюку на розгаслих дорогах; поріділі стрілецькі колони скидалися на похоронні процесії»* [6, с. 258].

Причинно-наслідкові складні речення відображають дві події, що співвідносяться як причина й наслідок. Причина в таких реченнях може бути сформульована як у першій, так і в другій частині БСР, на відміну від умовно-наслідкового структурно-семантичного типу. Засобами зв'язку в причинно-наслідкових реченнях є значення причини й наслідку, що формується лексичним складом предикативних одиниць, і часовий план причинної частини, який, як правило, передує часовому планові наслідкової частини: *«Їм на трофеї пощастило більше – Оверко Лапай приволік на коліщатках «максима», у декого за плечима стриміло по дві рушниці»* [6, с. 268]. Додатковим засобом визначення цього типу відношень між частинами БСР є сполучники (*бо, оскільки, позаяк, тому що*), які умовно можна поставити на початку частини, що виражає причину: *«Оскільки їм на трофеї пощастило більше – Оверко Лапай приволік на коліщатках «максима», у декого за плечима стриміло по дві рушниці»* або *«Їм на трофеї пощастило більше – бо Оверко Лапай приволік на коліщатках «максима», у декого за плечима стриміло по дві рушниці»*. Після трансформації стало очевидно, що речення виражає причинно-наслідкові відношення. У представленому БСР визначити причинову й наслідкову частини можливо лише в контексті. Типовим розділовим знаком зазначених відношень є тире: *«Найтяжче довелося Запорозькому фронту – більшовики величезними силами притисли його на лінії річки Стугна»* [6, с. 101]; *«Це була моровиця – люди щоденно гинули сотнями»* [6, с. 257], а іноді – двокрапка: *«Але вголос Санько про свій жаль навіть не заїкався: накази Марусі обговоренню не підлягали»* [6, с. 268].

Почасти у романі зустрічаються речення, в яких засвідчена семантика причинно-наслідкового БСР, а розділовий знак використано – перелічувального

різновиду БСР: «Хтось таки вистрілив із вікна, куля влучила Семенові в живіт» [6, с. 268]. У першій частині складного речення виражена причина того, про що йдеться в другій частині, проте наголошуємо, що визначаємо структурно-семантичний тип, зважаючи на пунктуацію. У даному реченні відношення між компонентами є перелічувальними.

У з'ясувальних-об'єктних безсполучникових реченнях друга частина, яка виступає обов'язковим поширювачем першої, доповнює її, компенсує структурну та смислову незавершеність: «А у відповідь чули одне: тримайтеся, ніяких сутичок, провадяться переговори...» [6, с. 274]; «Коли чуєм: співають наші вороги по той бік долини «Христос воскрес!»» [6, с. 270]; «Сумні вістки доходили й від наддніпрянців: Дієва армія теж змаліла, зазнала поразки біля Вапнярки, Тиманівки, Крижополя, втратила Могилів і, розріджена тифом, відкочувала на північ, до Старокостянтинова й Любара» [6, с. 258]; «Тоді видимо – відірвалася від їх окопів купка людей, ідуть просто до нас, ідуть без крисів, дехто махає хустинкою» [6, с. 270]. Засобами визначення такого типу є попереджувальна інтонація та наявність у першій частині слова, що безпосередньо називає процес сприйняття (чуєм, видимо) або готує до нього. Частини в з'ясувальних-об'єктних БСР розділяються двокрапкою й іноді тире.

Пояснювальні БСР характеризуються тим, що друга частина уточнює, коментує, розкриває значення всього першого компонента або якогось слова в ньому. Засобами зв'язку виступають пояснювальна інтонація та присутність у першій частині означальних займенників, числівників, слів категорії стану, субстантивованих прикметників типу *головне, останнє, найважливіше*, які мають узагальнювальне значення: «На соломі порозсідалися всі свої – майже самі горбулівці» [6, с. 255]. Традиційними розділовими знаками в реченнях зазначеного типу є тире й двокрапка.

Ще одним структурно-семантичним типом БСР, уживаним у романі, є **поширювально-приєднувальні семантичні одиниці**. У таких реченнях друга частина поширює або один із членів першої частини, або всю першу частину в цілому, хоча формальних ознак смислової неповноти першої частини немає: «За липами виринула ще одна постать – це був Пилип Золотаренко» [6, с. 266]; «А там недалеко... ти знаєш» [6, с. 258].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, роман В. Шкляра «Маруся» є вдалим матеріалом для спостереження за структурно-семантичними ознаками безсполучникових складних речень. Встановлено, що митець переважно вдається до БСР, що складаються з двох предикативних частин. З'ясовано, що структурно-семантична цілісність цих конструкцій твориться за допомогою інтонації, змістової взаємозалежності частин, а також на основі співвідношення видо-часових і модальних форм присудків. На нашу думку, наведені в статті міркування можуть бути використані для подальшого вивчення природи безсполучникових складних конструкцій.

Список використаної літератури

1. Беценко Т. П. Про художньо-виражальний потенціал складних речень у віршованій мові Т. Г. Шевченка / Т. П. Беценко // XXXII наукова Шевченківська конференція : матеріали. – Луганськ, 1998. – С. 251–254.

2. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І. Вихованець. – Київ: Либідь, 1993. – 369 с.
3. Вихованець І. Семантична структура складного речення / І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський. – Київ, 1983.
4. Новий довідник: Українська мова. Українська література / [ред. Н. Крупчан, Н. Корольова]. – 5-е вид. – Київ: ТОВ «Казка», 2008. – 864 с.
5. Шевчук С. Безсполучникові складні речення [Електронний ресурс] / С. Шевчук. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/10989--30-bezspoluchnikov-skladn-rechennya.html>.
6. Шкляр В. Маруся : роман / Василь Шкляр. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2016. – 320 с.
7. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник / К. Шульжук. – 2-ге вид., доп. – Київ: ВЦ «Академія», 2010. – 408 с.

УДК 811.161.1'42 Хаецкая

В. Ю. Кисленко,
студентка IV курсу факультета иностранных языков, группа РАФ-14,
О. Б. Каневская,
канд. пед. наук, доцент,
Криворожский государственный педагогический университет,
г. Кривой Рог

СТИЛИЗАЦИЯ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПРИЁМ В ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЕЛЕНА ХАЕЦКОЙ

Кисленко В. Ю., Каневська О. Б. Стилiзацiя як художнiй прийом в iсторичних творах Олени Хаецької.

У статті на прикладі роману «Бертран із Лангедоку» визначено та схарактеризовано стилістичні прийоми, які використовуються в історичних творах Олени Хаецької. Встановлено, що в цьому романі головним є прийом стилізації під лицарський роман, притаманний літературі епохи Середньовіччя, для якого було характерним високе, «облагороджене» слово на тлі зображення середньовічної концепції кохання, ввічливості, гречності, по відношенню як до жінки, так і до чоловіка. З метою досягнення подібної куртуазності авторка використовувала застарілу лексику в номінативно-стилістичній функції, а також різноманітні стилістичні прийоми (висока лексика, евфемізми, інверсія).

Ключові слова: стилізація, стилістичні прийоми, лицарський роман, Олена Хаецька, роман «Бертран із Лангедока».

Кисленко В. Ю., Каневская О. Б. Стилизация как художественный приём в исторических произведениях Елены Хаецкой.

В статье на примере романа «Бертран из Лангедока» определены и охарактеризованы стилистические приёмы, используемые в исторических произведениях Елены Хаецкой. Установлено, что в этом романе ведущим